

**ACTAS
congreso
internacional
da
cultura galega**

5

XUNTA DE GALICIA

A SITUACIÓN LEGAL DO GALEGO

Daniel García Ramos
Maxistrado do Tribunal Superior
de Xustiza de Galicia

O meu saúdo profundamente cordial para todos vostedes; asemade, a miña satisfacción pola oportunidade que se me brinda de expor, máis alá da frialdade dunha disquisición xurídica, a problemática legal do noso Idioma.

A extensión que o tema encerra —“Situación xurídica da Lingua Galega”—, decidíume, en aras da precisión, a transcribi-las miñas reflexións; sen prexuízo de que, se as mesmas espertasen certo interese, poidamos logo —no coloquio— incidir sobre aquelas cuestións que vostedes teñan a ben suscitar-me.

Tres son os apartados que conforman o meu esquema expositivo:

- I.- Referencia histórica ós factores sociopolíticos determinantes da realidade idiomática en Galicia.
- II.- Actual “status” xurídico da Lingua Galega.
- III.- Sucinta avaliación da asunción do proceso normalizador por parte das Institucións Galegas.

I. Factores sociopolíticos conformantes da nosa realidade idiomática.

Unha das grandes creacións do pobo Galego é a lingua —a súa lingua—, froito da loita do espírito por acada-la súa propia identidade colectiva, unha expresión verbal xenuína. Palabras que tomo —en lembranza emocionada— de D. Ramón Piñeiro.

Terra e lingua son as dúas raíces máis profundas da comunidade social galega; as que lle dan conciencia da súa identidade e da súa unidade, tanto para os que vivimos no propio País coma para tantos e tantos que tiveron que abandonalo para ir vivir —e quizais, morrer— en terras alleas, e, moitas veces, de lonxe. É, por isto, polo que a Lingua non soamente é un dereito individual, senón que tamén é —sobre todo, é— a maior e máis profunda expresión da realización histórica do Pobo Galego, ó constituí-la cerna e a saíba da súa personalidade, da súa irrenunciable razón de ser como tal Pobo, fronte a todo e a todos, ante o seu propio destino, que con frecuencia se amosa, na nosa Historia, como fado —non doado— de mante-la nosa identidade cultural, social e, mesmo, territorial. Deste xeito, e en tales intres, cínguese aquel destino á adversidade da incompreensión, do descoñecemento e —cantas veces— da aldraxe e da inxustiza ante noxentas marxinações e opresión derivadas dunha dominación política, inmanente a unha secular concepción centralista.

Neste marco histórico e sociolóxico hase centra-la perspectiva xurídica da nosa realidade idiomática.

A primeira premisa —que corroboran os historiadores e os sociolingüistas— é que o galego foi lingua secularmente asoballada; e que —pola súa constante e despectiva marxinação— se xerou ese compoñente psicolóxico —non só a nivel individual, senón tamén colectivo— dunha infraestimación cultural. A gravidade do constatado é tanto máis trascendente canto que afecta á nosa dignidade e orgullo como Pobo; que, aínda así e todo, reaccionou, nos seus niveis sociais menos privilexiados, acadando o que podemos calificar de “milagre idiomático”: a conservación e a supervivencia da nosa lingua fronte á descomunal agresión da que foi obxecto durante séculos. Aquel milagre concrétese nun significativo feito, estatisticamente demostrado: o 97% da poboación en Galicia fala ou entende o Galego.

En canto ó seu status xurídico, unha ollada retrospectiva á nosa historia máis próxima móstranos que foi a Constitución Republicana o primeiro paso legal, aínda que tímido, no recoñecemento oficial da realidade multilingüística do Estado Español.

Sen embargo, os séculos escuros —agás o lóstrego de esperanza subliñado— tórnanse aínda máis tenebrosos —se isto fose posible (longa noite de pedra, que diría Celso Emilio)— no dilatado período autoritario, do que aínda hai a penas dous lustros logramos saír, e durante o cal, con sórdido e sistemático ataque ás Linguas e ás culturas dos Pobos con entidade histórica no territorio do Estado, se pretendía esnaquiza-la súa personalidade e a autoconciencia dos seus respectivos cidadáns. Todo iso coa inxente máquina dun raseiro aniquilador e uniformante do que Galicia foi cualificada vítima.

II. O Idioma Galego ante o actual ordenamento xurídico

A) Constitución española: no Preámbulo da mesma, como unha das ideas-forza que se asumen como inspiradoras do texto constitucional, proclámase a de PROTEXER a tódolos españois e pobos de España no exercicio dos dereitos humanos, das súas culturas e tradicións, das súas linguas e institucións. En concordancia con tal proclama, dispón o art. 3:

1. O castelán é a lingua española oficial do Estado. Tódolos españois teñen o deber de a coñecer e o dereito de a usar.

2. As outras linguas españolas serán tamén oficiais nas respectivas Comunidades Autónomas de acordo cos seus Estatutos.

3. A riqueza das distintas modalidades de España é un patrimonio cultural que será obxecto de especial respecto e protección.

Establece este precepto constitucional o modelo lingüístico do Estado español, consagrando un bilingüismo oficial: o do castelán en todo o ámbito territorial do estado, e, simultaneamente —en plano de igualdade (segundo veremos)— o das diversas linguas españolas con respecto ós territorios das respectivas Comunidades con idiomas de seu. Sen ánimo de esgotar as cuestións hermenéuticas que suscita o devandito precepto, cómpre salientar, como máis importantes, as seguintes:

No que atinxe ó parágrafo 1º, dous son os aspectos ós que nos imos referir:

a) “O castelán como idioma oficial do Estado Español”. Segundo o T.C. (S.nº 82/1986) “aínda que a Constitución non define —senón que dá por suposto— o que sexa unha lingua oficial, a regulación que fai da materia permite afirmar que é oficial unha lingua —independentemente da súa realidade e peso como fenómeno social— cando é recoñecida polos Poderes públicos como medio normal de comunicación en e entre eles e na súa relación cos suxeitos privados, con plena validez e efectos xurídicos (sen prexuízo de que, en ámbitos específicos, como o procesual, e a efectos concretos, como o de evita-la indefensión, as leis e os tratados internacionais permitan tamén a utilización de linguas non oficiais para os que descoñezan as oficiais). Isto implica que o castelán é medio de comunicación normal dos Poderes públicos —e ante eles— no conxunto do Estado español”. Deste pronunciamento do T.C. dedúcese: 1º: que este concepto de oficialidade (referido no caso concreto ó castelán) é aplicable, con tódalas consecuencias legais, ás restantes linguas oficiais do Estado no respectivo ámbito territorial da súa vixencia; 2º: o criterio determinante da cualificación dunha lingua como oficial vén dado por un dato xurídico, e non polo sociolóxico; 3º: a nota esencial da oficialidade radica na plena validez e eficacia xurídicas dos actos expresados —oralmente ou na escrita— no tal idioma.

b) significado da expresión “deber de coñecer” (o castelán). Con baseamento na propia tese do T.C. (S. nº 82 (1986, reiterada na nº 84/1986), tal deber de coñecemento quere dicir que só do castelán se establece constitucionalmente un deber individualizado de coñecemento, e, con el, a presunción de que tódolos españois o coñecen. Agora ben: ¿que alcance ten tal presunción? Segundo a xeneralidade de tratadistas —así Puig Salellas, Cobreros Mendazona, e outros— as consecuencias de tal obriga constitucional concretáanse:

1º: no ámbito do ensino, comporta a necesidade de que o castelán figure nos plans de estudio das CC.AA. con lingua propia.

2º: no ámbito xudicial e administrativo, implica: a) a imposibilidade de ignorar as disposicións ou resolucións publicadas soamente en castelán; e b) a imposibilidade, en principio, de pedir a tradución ó galego dun texto redactado ou dunha manifestación feita en castelán.

Disto conclúese —en palabras de Puig Salellas, co que coincidimos plenamente— que “nin a condición do castelán como lingua oficial do Estado nin o seu coñecemento obrigatorio poden anteporse ó dereito de elección idiomática do cidadán, nos territorios con dobre oficialidade. De modo que, sexa cal sexa a administración coa que se poña en contacto o cidadán, quen ten o dereito de elección de lingua é este”. Dereito de elección que non pode ser conculcado, nin tan sequera erosionado por unha eventual posición negativa do funcionario ante o que compareza, baseada naquel coñecemento obrigatorio, pois na relación administración/administrado, o único elemento individual relevante é o administrado (o cidadán), de xeito que o funcionario deberá ser visto sempre como diluído no concepto global de administración; e esta (a Administración, sexa a autonómica sexa a Periférica do Estado; e quero remarcar, a Administración periférica do Estado), ten o deber constitucional como tal Administración de coñecer ámbalas dúas linguas oficiais, no noso caso: o castelán e o galego. A teor do exposto é obvio que a obriga de coñecemento do castelán non se pode extralimitar fóra do ámbito e con outros efectos que os apuntados. Ata o punto de que por un gran sector doutrinal —unanimemente polos tratadistas das nacionalidades—, tal obriga de coñecemento do castelán escusaba de ser explicitada, pois só se explica ora como unha reticencia de imposición idiomática a prol do castelán ora, en todo caso, como algo superfluo ou pleonástico que en máis dun caso pode conducir a consecuencias rexeitables. Isto leva a dicir a Cobreros que “unha intelección desviada da obriga do coñecemento do castelán pode levar a que os Poderes públicos non se adapten ás esixencias da dobre oficialidade, e continúen —animados pola forza da inercia—, polos mesmos eidos e do mesmo xeito, coma se nada ocorrese trala promulgación dos Estatutos das respectivas Autonomías...” O derradeiro resultado pode ser —á vista está o perigo— unha oficialidade doutras linguas enormemente desvirtuada.

Do parágrafo 2º, “As outras linguas españolas serán tamén oficiais nas respectivas Comunidades Autónomas de acordo cos seus Estatutos”, estanse a desprender as seguintes conclusións: a) segundo o precepto constitucional, no territorio onde se dá a dobre oficialidade, a situación das dúas linguas oficiais (no noso caso, o castelán e o galego), a situación —repito— de ámbalas dúas é de fundamental equiparación; así resulta da expresión gramatical do texto constitucional, ó precisa-lo carácter de cooficialidade co ad-

xectivo “tamén”. Xa que logo, esta afirmación de *igualdade* non é soamente unha nota conceptual, senón que é —ten que ser— unha nota de imperatividade práctica, que se deriva de dúas connotacións:

a de autonomía, en canto que cada unha das dúas linguas é oficial *por ela mesma*, de xeito que, en principio, se rexeita a imposición de textos dobres, coas específicas salvidades ás que logo aludiremos.

a de indivisibilidade, en canto que cada unha das dúas linguas é oficial en todo o territorio da Comunidade Autónoma e en tódolos ámbitos de actuación posible, sen exclusión. Isto quere dicir, obviamente, que a dobre oficialidade tamén se proxecta —vinculándoa—, á Administración Periférica do Estado. Con palabras similares, entende CABREROS que “esta oficialidade da lingua propia —unha vez recoñecida no respectivo Estatuto— éo na Comunidade Autónoma, é dicir, afecta e vincula a tódolos poderes públicos sitos nela”. Non é unha oficialidade da C.A. entendida como relativa ós órganos privativos ou específicos de tal organización (distinta do Estado central) exclusivamente, senón que afecta, tamén, ás restantes Administracións públicas, isto é: á tradicionalmente chamada Administración Periférica do Estado (cos seus organismos autónomos), e, asemade, á Administración Local e á Administración corporativa en tanto en canto actúe en funcións públicas; asemade, afecta ós órganos do Poder Xudicial residenciais no seu territorio, á Administración Militar e, mesmo, á Igrexa en canto a súa actuación revista eficacia xurídica, segundo o ordenamento vixente (pénsese no ámbito do Dereito Matrimonial, tanto extraxudicial —celebración de matrimonio— coma contencioso —procesos de nulidade e separación—).

Esta conclusión aparece refrendada polo T.C. (SS. nº 82/1986 e nº 123/88, entre outras); afirmándose, por exemplo, na última citada que “nada impide, en principio, según la doctrina general sentada por anteriores decisiones sobre la cooficialidad, que se extraigan las consecuencias de dicho principio con todas las Administraciones públicas, sin que a ello sean una excepción las Fuerzas Armadas”. En termos concisos, hase insistir que é unha dobre oficialidade *na C.A.*, non *da C.A.*; reafirmase, así, o criterio de territorialidade do sistema lingüístico de dobre oficialidade, categoricamente sentado polo T.C.

Do inciso “de acordo cos seus Estatutos” en relación coa fixación e caracterización da nota de oficialidade (de cooficialidade), derivanse as seguintes consecuencias:

1ª: O peculiar rango xurídico dos Estatutos de Autonomía como legalidade complementaria constitucional (na terminoloxía do T.C., como legalidade integrante do bloque de constitucionalidade).

2ª: Como consecuencia da anterior premisa, a atribución exclusiva ó Poder político autonómico (neste caso, o galego) da determinación do réxime básico da cooficialidade do galego; en palabras máis explícitas: atribución ás Institucións da C.A. da competencia para a regulación xurídica da dobre oficialidade no seu territorio. Esta premisa, de trascendental importancia —dada a postura hostil pero infundada que na materia adopta o Poder Central, xeradora dunha inxustificada conflictividade— categoricamente recoñecida polo T.C. (S. nº 82/86), segundo o que “el art. 3 nº 2 de la Constitución remite la regulación de la oficialidad de las lenguas españolas distintas del Castellano a los Estatutos de Autonomía de las respectivas CC.AA., y, sobre la base de estos a sus correspondientes órganos competentes, con el límite que pueda proceder de reservas constitucionales expresas”. Para seguir afirmando que “los Estatutos contienen, de esta suerte, mandatos a las correspondientes instituciones autonómicas para regular la cooficialidad de las lenguas propias de las respectivas CC.AA.; —puede la C.A. determinar el alcance de la cooficialidad... correspondiendo a la Administración estatal la ordenación concreta de la puesta en práctica de aquella regulación legal en cuanto afecte a órganos propios”; e insiste: “puede la C.A. enunciar el derecho de los ciudadanos a usar cualquiera de las dos lenguas ante cualquier Administración en la Comunidad respectiva con plena eficacia jurídica; y junto a este enunciado puede la Comunidad A. enunciar, asimismo, el consiguiente deber de todos los poderes públicos (estatales, autonómicos y locales), radicados en la Comunidad, de adaptarse a la situación de bilingüismo constitucionalmente prevista y estatutariamente establecida”.

Finalmente, o 3º parágrafo do art. 3 da Constitución consagra o respecto e protección das linguas minoritarias; debéndose salientar que este precepto non se limita a un mero compromiso moral do Estado, senón que implica —*ex constitutione*— unha dobre obriga de dispensar: RESPECTO (en canto eliminación de calquera actitude discriminatoria ou que implique, directa ou indirectamente, un obstáculo á dobre oficialidade real, non só formal) e, ademais, PROTECCIÓN, isto é, participar no impulso normalizador, asumindo a súa débeda histórica contraída na secular marxinação, e, ás veces, aldraxante actitude de hostilidade fronte ás culturas e linguas minoritarias. *Respecto e protección* que han ser predicadas e esixidas, sen dúbida, da propia Administración periférica no respectivo territorio. Asemade, cómpre sinalar —e denunciar neste intre— as reiteradas reaccións da Administración do Estado que evidencian xa non reticencias, senón abertas aversións ó proceso normalizador. Cando, pola contra, é obriga do Estado asumir unha acción de fomento, *de tutela positiva* —como diría PIZZO-RUSSO— en prol das linguas que teñen unha inicial condición desfavorecida fronte á privilexiada posición do castelán, como lingua de imposición política.

B) Estatuto de Galicia

Aprobado mediante referendo do corpo electoral das provincias galegas, celebrado o día 21 de decembro de 1980; convertido en Lei orgánica nº 1/1981, do 6 de abril.

Cómpre destacar, como preceptos substanciais, que configuran o bloque constitucional do ordenamento idiomático, os números 1 e 2 do art. 1º do Título preliminar, que dispón:

1. Galicia, nacionalidade histórica, constitútese en C.A. para acceder ó seu autogoberno, de conformidade coa Const. Española e co presente Estatuto, *que é a súa norma institucional básica*.

2. A C.A., a través de institucións democráticas, asume como tarefa principal a defensa da identidade de Galicia e dos seus intereses, e a promoción da solidariedade entre todos cantos integran o pobo galego.

Como consecuencia de tales proclamacións, dispón o art. 5º:

1. A lingua propia de Galicia é o galego.

2. Os idiomas galego e catelán son oficiais de Galicia e todos teñen o dereito de os coñecer e de os usar.

3. Os poderes públicos de Galicia garantirán o uso normal e oficial dos dous idiomas e potenciarán o emprego do galego en tódolos planos da vida pública, cultural e informativa, e disporán os medios necesarios para facilita-lo seu coñecemento.

4. Ninguén poderá ser discriminado por causa da lingua.

1. *O carácter de lingua propia*

Maniféstase como nota trascendente que o art. 5 —que diseña o modelo lingüístico en Galicia (en relación co art. 3.2. da Constitución)— fai figurar illadamente e nun primeiro lugar (nº 1 do art. 5) o carácter do galego como lingua *propia* de Galicia. Este concepto —segundo palabras de Puig Salellas— implica unha íntima conexión, unha identificación básica, entre lingua e sociedade.

Sociolóxica e xuridicamente, o carácter de lingua propia do galego proclamado no Estatuto constitúe unha asignación de valor —un elemento axiolóxico— de especial relevancia, xa que, ó afirmar esta identificación entre lingua e sociedade, trascende dunha dimensión persoal ou individualista para se converter nun elemento estrutural colectivo, no sentido de que unha sociedade concreta, ó dispor dun vehículo idiomático característico (propio dela), se individualiza a través do uso dunha lingua (da súa lingua), converténdose nunha realidade histórica actuante con categoría de Pobo, e coa forza inmanente dun poder aglutinador como identidade colectiva con vontade de diferenciación fronte a todo e a todos. Dedúcese así unha conclusión de transcendencia para a nosa identidade e, mesmo, para a nosa conciencia colectiva de Pobo: a lingua propia —a nosa lingua, O GALEGO— é unha realización histórico-sociolóxica, cunha realidade metaxurídica; pola contra, o concepto de oficialidade é unha nota meramente formal, xurdida dunha vontade política de imposición, e, por iso mesmo, allea —exherente— á realidade da sociedade na que se proxecta. Desta conclusión, inexorablemente, derívase outra: a normalidade idiomática soamenté se acada cando lingua propia e lingua oficial sexan as mesmas.

2. *O galego como lingua oficial*

O nº 2 do art. 5 do Estatuto establece que “os idiomas galego e castelán son oficiais de Galicia”. Este precepto leva ás seguintes conclusións:

1º: A declaración de cooficialidade determina unha plena e absoluta equiparación xurídica de ámbolos dous idiomas.

2º: A oficialidade do Galego delimitase con referencia ó ámbito territorial de Galicia (carácter de lingua oficial en Galicia), sen exclusión ningunha, e, polo tanto, afecta a tódolos poderes públicos nela sitos, incluíndo á Administración Periférica do Estado (así o reconece o T.C. na S. 84/1986, sobre a Lei de Normalización lingüística do Galego).

3º: O último inciso deste nº 2 do art. 5, “todos teñen o dereito de os coñecer e de os usar” consagra o dereito de coñecemento de ámbalas linguas en plano de igualdade (cuestión sobre a que incidiremos máis detidamente); e consagra, así mesmo, o dereito a tódalas iniciativas —públicas e privadas— destinadas a estender e favorece-lo coñecemento do galego.

3. *Progresiva normalización da lingua*

O nº 3 do artigo 5º consagra, dunha parte, a obriga dos Poderes Públicos de garanti-lo uso normal e oficial dos dous idiomas; asemade, e con relación ó galego, a obriga de o potenciar en tódolos planos culturais; finalmente engade a obriga de dispo-los medios necesarios para facilita-lo coñecemento do galego.

Nididamente se desprenden deste precepto as seguintes consecuencias de imperatividade xurídica:

a) Tódolos Poderes públicos de Galicia (tanto as Institucións Autonómicas coma a Administración do Estado ubicada en Galicia) teñen a obriga de garanti-lo *normal* uso de ámbolos idiomas. Quere isto dicir que tamén o Estado debe afronta-lo proceso normalizador do galego; de tal xeito di o mesmo T.

C. (S. nº 82/1986) que se a utilización dun idioma cooficial dunha Comunidade (o galego, no noso caso) pode ocasionar dificultades no seo da Administración —tanto estatal coma autonómica—, tales dificultades son resultado dunha decisión constitucional e non poden ser motivo para converter a esta en irrelevante.

b) A cláusula da progresividade no proceso normalizador (segundo terminoloxía do T. Constitucional) non pode esgrimirse como “patente de corso” para que a Administración (autonómica e periférica) perpetúe o seu funcionamento monolingüe.

c) Fronte ós tres tipos de actitude oficial ante unha lingua, que segundo a formulación de KLOSS, se estereotipan en actitudes de represión, de simple tolerancia e de fomento, é esta última a que ha de ser asumida polos Poderes Públicos en Galicia, por mandato constitucional e estatutario. Teremos ocasión, logo, de avaliala real actitude da Administración neste aspecto.

4. Principio de non discriminación

No derradeiro número —o 4º— di o art. 5 do Estatuto: “Ninguén poderá ser discriminado por causa da lingua”. Centramos — por esixencia de tempo— a nosa análise ó aspecto da esixencia de coñecemento das dúas linguas oficiais para o acceso á función pública. Cuestión na que nos deteremos con certa énfase, por ser unha das que máis conflictividade xurídica está a presentar; e —¿por que non dicilo?— representa unha faciana do proceso normalizador onde a Administración do Estado, a nivel central e, mesmo, periférico, amosa uns criterios reticentes e entorpecedores, e, xa que logo, unha carencia absoluta de sensibilidade ante as linguas propias.

Aquela esixencia de coñecemento das dúas linguas oficiais (galego e castelán) poderase facer efectiva ben como un requisito de acceso á función pública no territorio da Comunidade respectiva, ben co carácter de mérito —concorrente ou preferente—. A razón desta aseveración fundaméntase nos preceptos legais (constitucionais e estatutarios) anteriormente citados, con sustentación asemade nas seguintes razóns xurídicas:

1ª: Nas oposicións e concursos que se celebren nos territorios con dobre oficialidade é absolutamente legal —e plenamente constitucional— que, coma un requisito máis, se esixa ós participantes o coñecemento da lingua propia, por ser isto unha consecuencia da dobre oficialidade; por isto mesmo, ningún alcance discriminatorio se pode predicar de tal esixencia. Tal requisito debe situarse na liña de servizo que é nota conformante de toda actuación administrativa; a cal non pode impedir nin, mesmo, dificulta-lo dereito de elección idiomática do cidadán; dereito do cidadán que xera o correspondente deber legal do *funcionario*, xa que mal pode ser satisfeito aquel dereito —constitucional— se o funcionario descoñece a lingua que o cidadán está a usar.

2ª: O Tribunal Constitucional ten reiteradamente establecido (S.S., entre outras, 7/1982, 82,83 e 84/1986) que, se ben o art. 14 da Constitución recoñece o dereito de igualdade xurídica e prohibe a discriminación, tal precepto o que rexeita é que a desigualdade de tratamento legal sexa inxustificada por non ser razoable. De xeito que non é o mesmo igualdade que uniformidade; e non é o mesmo desigualdade xustificada que discriminación. Criterio que fora xa establecido polo Tribunal Europeo de Dereitos Humanos, que sinala que se produce unha discriminación cando unha situación de trato carece dunha xustificación obxectiva e razoable. Pódese concluír, pois, que o principio constitucional de igualdade xurídica obriga a non establecer diferencias que non sexan xustificadas por elementos razoables; decatémonos de que na cuestión que estamos a analizar tales elementos existen e, nada menos, que aparecen provistos dunha lexitimidade que deriva da súa conexión inmediata cun plantexamento idiomático constitucionalmente consagrado (art. 3 da Constitución).

Noutras palabras: a introducción de probas baseadas no coñecemento do galego non implica ningunha actitude agresiva contra a lingua castelá ou contra aqueles que só falan esa lingua; o requisito (ou mérito, no seu caso) persegue simplemente a obtención dunha base funcional que lle permita ó cidadán (que é o protagonista activo da relación xurídica perante a Administración), que lle permita —repeto— o real exercicio dos seus dereitos, e, en particular, o seu dereito de elección lingüística (coido que non hai dúbida de que isto constitúe un elemento razoable lexítimo diferenciador da uniformidade).

Así o recoñece expresamente o Tribunal Constitucional cando afirma: “...de acuerdo con la obligación de garantizar el uso de las lenguas oficiales por los ciudadanos y con el deber de proteger y fomentar su conocimiento y utilización, nada se opone a que los poderes públicos prescriban, en el ámbito de sus respectivas competencias, el conocimiento de ambas lenguas para acceder a determinadas plazas de funcionario o que, en general, se considere como un mérito entre otros el nivel de conocimiento de las mismas”. Esta específica capacitación lingüística non é —en palabras de Cobreros— unha arbitraria ocorrencia, senón que, ademais de estar plenamente xustificada, conecta directamente a súa esixencia cos principios de mérito e capacidade, que son os que, segundo o art. 103.3 da Constitución española, deben presidi-lo acceso á función pública, sen que exista contradicción coas condicións de igualdade sinaladas no art. 23.3 do mesmo texto constitucional.

C) Proceso de Normalización lingüística — Lei de normalización lingüística de 1983

Na exposición que levamos feita, propuxémonos perfila-lo modelo lingüístico constitucional e estatutariamente consagrado; amósase así unha situación de dobre oficialidade formal que resulta daqueles textos básicos. Agora ben, aquela cooficialidade formal ten que plasmarse nunha situación real de cooficialidade. Partindo das premisas que quedan apuntadas, consistentes en:

- que o galego é a lingua propia de Galicia.
- que o galego ten un status de oficialidade de absoluta equiparación ó castelán.
- que a situación lingüística do galego é a dunha lingua minoritaria e, mesmo, minorizada, dada a marxinação da que foi obxecto.
- que os poderes públicos de Galicia —en concreto as Institucións de autogoberno galego— teñen a obriga de potencia-lo seu uso normal.

Dos devanditos datos conclúese a necesidade dun proceso normalizador, tendente a acada-la real normalización (o normal uso) da nosa lingua propia e cooficial. Esta é a razón de ser da Lei de Normalización Lingüística, de 15 de xuño de 1983.

Di a Lei no seu preámbulo que “un dos factores de recuperación da nosa personalidade colectiva é a lingua, por se-lo núcleo vital da nosa identidade, a verdadeira forza espiritual que lle dá unidade á nosa comunidade”.

Desenvolvendo esta afirmación, que como frontispicio proclama a Lei de Normalización, ratifícanse —no Título I arts. 1, 2 e 3— as disposicións do Estatuto: o carácter do galego como lingua *propia* de Galicia; a cooficialidade do galego e do castelán na C.A.; e o seu uso normal, que garantirán os poderes públicos de Galicia; así como a non discriminación por razón de lingua. Temas sobre os que non insistiremos por ter sido xa obxecto de análise.

Aborda a lei, a continuación, o uso oficial do galego —Título II; o uso do galego no ensino —Título III; o uso do galego nos Medios de comunicación —Título IV; o galego exterior —Título V; e, no derradeiro título —o VI— a función normalizadora pola Administración Autónoma.

Ante a imposibilidade de facer unha exposición pormenorizada do texto legal, aludiremos a algúns aspectos que, neste intre, consideramos merecen ser salientados:

1. O Galego e a Administración Pública.

Como precisión previa hase lembrar que o concepto Administración Pública abrangue a toda Administración sita no territorio da Comunidade Galega, incluíndo, por tanto, a Administración periférica do Estado, e, mesmo, as empresas públicas estatais; e, obviamente, a Administración local.

Neste ámbito establece a Lei:

1) Dereito de opción lingüística: os cidadáns teñen dereito ó uso do galego, oralmente e por escrito, nas súas relacións coa Administración Pública no ámbito territorial da Comunidade Autónoma.

2) Tamén se regula o dereito de opción idiomática no ámbito da Administración de Xustiza: no ámbito territorial de Galicia —di a Lei— os cidadáns poderán utilizar calquera das dúas linguas oficiais nas relacións coa Administración de Xustiza.

3) En canto ás actuacións administrativas e xudiciais, así como ós documentos públicos e rexistrais, dispón: as actuacións administrativas en Galicia serán válidas e producirán os seus efectos calquera que sexa a lingua oficial empregada; idéntica redacción se establece respecto ás actuacións xudiciais, co único engadido de que a parte ou interesado terá dereito a ser informado ou notificado na lingua oficial que elixa.

4) Os documentos públicos (que abranguen toda a gama de documentos administrativos e notariais: escrituras públicas, testamentos), outorgados en Galicia, poderanse redactar en galego ou castelán.

Nos Rexistros públicos, sexan ou non dependentes da Comunidade Autónoma (entre os que deben destacarse os Rexistros da propiedade e mercantís), tamén o galego é lingua cooficial; e, por iso, os asentamentos poderanse facer en calquera de ámbolos dous idiomas: galego ou castelán.

5) Reiteradamente —eu diría que con insistencia abraiante—, establécese a obriga da Xunta de Galicia de promove-la progresiva normalización do galego en tódolos ámbitos da Administración, en sentido amplo.

6) Desexo salientar un aspecto trascendente na Lei de Normalización: o coñecemento do galego polos funcionarios públicos; aspecto que, en sentido xeral, xa foi antes tratado, pero que agora cómpre destacar con criterios categóricos e firmes:

“A fin de facer efectivos os dereitos recoñecidos anteriores (é de observar, pois, que o que vén de seguido constitúe para a Administración globalmente considerada unha obriga de cumprimento *ad futurum*, pero nun tempo prefixado xa que non é un prazo *sine die*), os poderes autonómicos promoverán a progresiva capacitación no uso do galego do persoal afecto á Administración Pública (sen excepción) e ás empresas de carácter público en Galicia (subliña-la preposición *en*, determinante dunha delimitación

territorial da Comunidade Galega). E, de seguido, con respecto á Administración Autónoma e Local, e á Administración de Xustiza, establécese: nas probas selectivas que se realicen para o acceso ás prazas da Administración Autónoma e Local considérase (é unha forma imperativa, sen dúbida) entre outros méritos o grao de coñecemento das linguas oficiais, que se considerará para cada nivel profesional.

Conferindo o mesmo carácter imperativo (cunha forza de esixencia que non teñen outros Estatutos), dispónse: “na resolución dos concursos e oposicións para prove-los postos de maxistrados, xuíces, secretarios xudiciais, fiscais e tódolos funcionarios ó servizo da Administración de Xustiza, así como Notarios, Rexistradores da Propiedade e Mercantís, será mérito preferente o coñecemento do idioma galego”.

2. En canto ó ENSINO, destaquemos como preceptos básicos normalizadores:

1º.- O galego, como lingua propia de Galicia, é tamén lingua oficial no ensino en tódolos niveis educativos.

2º.- Os nenos teñen dereito a recibi-lo primeiro ensino na súa lingua materna.

3º.- Establécese o uso do galego no ensino non só como materia de estudio obrigatorio, senón tamén (aspecto transcendente no proceso normalizador) como lingua empregada no ensino, isto é: como lingua vehicular.

4º.- Garantirase polas autoridades educativas da C.A. que, ó remate dos ciclos en que o ensino do galego é obrigatorio, os alumnos coñezan o galego, nos niveis oral e escrito, en igualdade co castelán. En verdade, se esta esixencia de equiparación de coñecemento se fixese efectiva (e son as autoridades educativas as que teñen que garantilo), disporíamos dunha medida normalizadora de especial eficacia a curto prazo.

5º.- O estudio do galego por parte dos profesores será obrigatorio nas Escolas Universitarias e demais Centros de Formación de Profesorado, para así facer efectivos os dereitos que se amparan na Lei de Normalización. —É tan evidente este precepto que sobra calquera comentario.—

3. No que atinxe ós Medios de Comunicación.

Establécese que o galego será a lingua usual nas emisoras de radio e televisión e nos demais medios de comunicación social sometidos á xestión ou competencia das institucións da Comunidade Autónoma. Como consecuencia do anterior cómpre puntualizar:

1º.- A existencia indiscutida —e non discutible— de emisoras de radio e televisión, dependentes exclusivamente do Poder autonómico.

2º.- Axudas económicas e medidas de fomento e estímulo en prol da prensa que empregue o galego dun xeito habitual (ata acadar, canto antes, a publicación de xornais integramente en galego); axudas e fomento extensibles ás producións cinematográficas, teatrais e calquera outra manifestación cultural; e, dun xeito especial, ó libro en galego.

4. TOPONIMIA: Cómpre destacar especialmente a regulación da toponimia.

O réxime normalizador, en canto á toponimia, é categórico: os topónimos de Galicia terán como única forma a galega. Esta norma é a máis radical, en comparanza con tódalas demais leis normalizadoras. Só, pois, unha conclusión se ha deducir: no ámbito territorial de Galicia tódolos topónimos terán como única forma a galega. Precepto que vencella, de maneira absoluta, a tódolos Poderes Públicos de Galicia e en Galicia, incluíndo, xa que logo, a Administración Periférica do Estado, e a tódalas empresas públicas ou semipúblicas estatais que exerzan actividades na nosa Comunidade: Renfe, Compañía Telefónica, etc. O nº 3 do art. 10 engade: “Estas denominacións son as legais a tódolos efectos e a rotulación terá que concordar con elas”.

No nº 2 establécese a competencia exclusiva da Xunta para a determinación dos nomes oficiais dos municipios, dos territorios, das vías de comunicación, e, en xeral, dos topónimos de Galicia.

Temos que facer, no que á toponimia respecta, tres observacións:

a) A competencia da Xunta de Galicia para a determinación dos topónimos non pode resultar modificada por leis do Estado, en concreto —como sostén algún administrativista— pola lei de Réxime Local.

b) Denunciar enerxicamente o incumprimento da Lei de normalización por certas empresas estatais ou paraestatais.

c) Esixir da Administración do Estado o cumprimento da Lei.

d) Encarecer ós Notarios e Rexistradores o seu acatamento, desgraciadamente tan vulnerado nos ditos servizos públicos.

5. O legalmente chamado galego exterior.

En canto ó que a Lei chama galego exterior, é evidente que, pola nosa diáspora emigratoria, destaca como obxectivo que demanda a nosa unidade e solidariedade de POBO, incrementa-los servizos culturais e lingüísticos ós nosos emigrantes; e proclamar aquí —publicamente— a obriga de Galicia, e polo tanto das súas Institucións, de pór-los medios, de inmediato, para garantir, amparar e defender, por riba de calquera continxencia, ós irmáns dos territorios limítrofes de Galicia, que, cultural e lingüisticamente, conosco forman parte dunha realidade que está máis aló das vicisitudes políticas e da organización territorial.

6. Función normalizadora das institucións autonómicas.

Remata a Lei —no título VI— definindo a función normalizadora que asumen as Institucións autonómicas (Parlamento e Goberno galego), encomendando a este:

- a dirección técnica e o seguimento do proceso normalizador.
- a elaboración dun plan de potenciación da lingua e de definición de responsabilidades e deberes por parte de todos.

7. A Escola Galega de Administración Pública.

Quero salientar pola actualidade que ten —hai uns días que se inaugurou a súa sede— a previsión específica que neste mesmo Título contén a Lei sobre a Escola Galega de Administración Pública, que se encargará da formación (así se establece) dos funcionarios co fin de que poidan usa-lo galego nos termos establecidos. Grave sería a responsabilidade de tal centro se esgotase a súa actuación no mero aspecto técnico-funcionarial, esquecendo ou marxinando un obxectivo de tanta trascendencia como é dotar á Administración dun sentido de servizo ós cidadáns, ós cidadáns de Galicia que, por seren tales, teñen o dereito de comunicarse na súa lingua coa Administración que, por galega, ten a obriga —non só legal senón moral— de coñecela e de empregala.

III. Avaliación da asunción do proceso normalizador por parte das Institucións galegas.

Exposto o marco legal que configura o status xurídico do galego no ámbito territorial da Comunidade Autónoma, parece axeitado rematar cunha sucinta referencia de contraste entre a legalidade lingüística vixente e a real efectividade do proceso de normalización, realizado ata o momento polas institucións sitas na Comunidade.

Dentro deste marco legal posibilista, e admitindo a existencia de prevencións centralistas que dificultan os procesos de normalización lingüística verbo dos diversos Pobos do Estado español, vémonos na tristura de constatar —e na obriga de denunciar— que na nosa propia Comunidade as Institucións políticas e sociais non só non imprimen o ritmo acelerado desexable (“potenciarán o emprego do galego” —así se expresan a Constitución, o Estatuto e a lei de Normalización), senón que nin sequera esgotan as posibilidades que a legalidade lles outorga; aínda máis: quedan sectores, estraños reductos que non só obstaculizan os esforzos de normalización, senón que abertamente conculcan o ordenamento xurídico en actitudes e, mesmo, en xestos, pública e notoriamente repetidos.

1.- O *Goberno Galego* asume por imperativo constitucional e estatutario as competencias e o protagonismo no proceso normalizador; competencias que han ser proxectadas en inequívocas actitudes políticas e en concretas accións, das que:

Primeiro.- Como básica —polo que comporta de credibilidade social— a coherente conducta de encarnar e asumir decididamente nas súas propias esferas de poder —isto é: no seu propio seo e en toda a Administración Autónoma— o proceso de normalización. Ten calificativos próximos á afronta e á aldraxe o non facelo.

Segundo.- Estende-la acción de normalización a tódolos ámbitos sociais e culturais, principalmente ó educativo.

Terceiro.- Como medidas concretas que, neste intre, se amosan con carácter de urxencia:

a.- Establecer unhas dotacións presupostarias que, con carácter de mínimum, garantan e posibiliten acadar-los obxectivos definidos mediante unha planificación de prioridades con fixación temporal. Isto é: definir e trazar un plan de política lingüística. Neste eido cómpre reclamar do Estado Central as importantes sumas que, como débeda histórica, xa foron satisfeitas a outras Comunidades.

b.- Conformar-los servizos de política Lingüística como un órgano con virtualidade de actuación, na súa específica competencia, sobre tódalas Consellerías, de xeito que globalice, coordine e decida as accións de política lingüística; isto supón supera-lo actual organigrama, que implica a sectorizada incrus-

tración da Dirección Xeral de Política Lingüística na Consellería de Educación.

c.- Establecer perfís lingüísticos dos postos de traballo na función pública, encamiñados á determinación dos niveis de coñecemento da lingua, a efectos de cualificalo como requisito ou como mérito para o acceso á dita función.

d.- Instar (e participar) do Consello Xeral do Poder Xudicial e do Ministerio de Xustiza a elaboración e réxime de baremos para facer efectiva, canto antes, a categórica esixencia (Lei de Normalización) da inclusión de coñecemento do galego como mérito puntuable para o desempeño en Galicia das funcións de maxistrado, xuíz, fiscal, secretario xudicial, e demais funcionarios da Administración de Xustiza; así como dos notarios e rexistradores.

e.- A rigorosa esixencia do cumprimento da toponimia (nos termos antes expostos).

f.- De acordo co art. 21-nº 2 da Lei de Normalización e o art. 35 do Estatuto Autonómico, realiza-las accións tendentes a ampara-la cultura e a lingua galegas naqueles territorios limítrofes da Comunidade, connosco tan vencellados por unha común historia.

g.- No ámbito do ENSINO: a real cooficialidade do galego, coa súa implantación progresiva como lingua instrumental.

— Establecemento de centros de primeiro ensino, onde o idioma usual sexa o galego, por así demandalo o contexto familiar e social dos nenos.

— O funcionamento real e eficaz dos órganos de inspección, que dirixan pedagoxicamente e garantan o escrupuloso cumprimento da normativa lingüística por parte do profesorado e dos Centros.

— Rematar, dunha vez, o “simulacro vergonzante” das probas de coñecemento do galego polos aspirantes ó acceso á función docente.

— A esixencia polas autoridades educativas de que os alumnos, ó remate dos ciclos, coñezan o galego en igualdade co castelán.

— Finalmente, unha política de coherencia e autenticidade no terreo das exencións do estudio obrigatorio da lingua galega; formulación que nos leva a denuncia-lo recente Decreto de exención, que provocou nos sectores sensibilizados un rexeitamento xeral.

2.- *Parlamento Galego*: é a expresión da vontade do Pobo Galego; por esta razón, de natureza institucional, ten que asumir a responsabilidade da plena normalización no seu propio seo e en tódalas súas actividades, acatando e cumprindo, deste xeito, as Leis que del mesmo emanan. Só así, coa autoridade moral desta coherencia política, é posible esixir, sen excepción nin localismos, o acatamento, polas autoridades, polos funcionarios e polos cidadáns, das leis que el dicta, xerando a “autoconciencia” do noso poder político fronte ó fenómeno patolóxico que se está a observar “dunha endeble coercibilidade das nosas propias Leis”.

3.- *Administración Periférica do Estado*: na medida en que, acatando e cumprindo a legalidade vixente (Constitución e Estatuto de Autonomía), non entorpeza e estea a erosionar, con actitudes de reticencia ou de insolencia, o proceso normalizador; e asuma, pola contra, a súa obriga constitucional de cooperar en tal proceso, respectando o dereito subxectivo de opción idiomática, por así impoñerllo a concepción democrática e de pluralismo social que consagra a Constitución e, mesmo, tamén pola natureza de *servicio público* que constitúe a función administrativa.

4.- *Administración Local*: É tal vez un dos máis relevantes factores de normalización; a actuación dos Concellos a carón do pobo, en inmediata e intensa relación coa cidadanía, proxectarase nunha tripla dirección:

— Asumindo o proceso nas súas actividades corporativas, nos actos de comunicación e de publicidade e nos actos de documentación.

— Protexendo e depurando a toponimia.

— E fomentando a normalización nas actividades mercantís, publicitarias, culturais, asociativas e deportivas.

Cómpre, neste intre, poñer de relevo que, segundo Lei do Parlamento Galego, se fixou un Plan de 2 anos (que xa finou) para a normalización do galego por parte dos Concellos de Galicia. As enquisas, ó respecto, son desoladoras; só un número de 30 Concellos respostaron e cumpriron minimamente aquela Lei.

5.- *Os Medios de Comunicación*: Radio —T.V.— Prensa. O seu influxo —positivo ou negativo— no ámbito da cultura popular, imponlle —como correlación— a obriga de asumir, coa alta cota de responsabilidade que lles atinxe, o proceso normalizador: tanto no habitual emprego da lingua coma na pureza e corrección do seu uso. Non esquezan —os profesionais do xornalismo— que están a facer “idioma”.

6.- *As Universidades Galegas*: son —*per se*— focos de creación e de irradiación de cultura, ó servicio do País ó que pertencen.

7.- Pesa, especialmente, a responsabilidade normalizadora na *IGREXA*; así llo demandan razóns de implicación histórica, estigmatizadas no decurso dos séculos. Polos fins que encarna, pola súa inmediateción ó pobo, configúrase como elemento importante no proceso normalizador; para ben, se é coherente coa débeda contraída; para mal, se a defrauda.

Aquel peso de responsabilidade histórica e o cotián dunha mensaxe de ESPERANZA basean o desexo dunha resposta acorde coas palabras do poeta (segundo transcribe Ferro Rubal): “Ser dun Tempo e dunha Terra; ei-lo segredo da universalidade viva e verdadeira”.

8.- A derradeira referencia será á *ADMINISTRACIÓN DE XUSTIZA* onde, precisamente pola miña directa relación profesional, máis criticamente incidirei.

Toda convivencia libre e democrática hase asentar sobre un Estado de Dereito; e este non é concebible sen o recto funcionamento dunha Admon. de Xustiza eficaz, independente e enraizada no pobo, pois da súa soberanía emana o Poder Xudicial (artigo 117 da Constitución), constituíndo —eu, alomenos, así o penso— unha das funcións máis esenciais dos Xuíces e Tribunais a de garantir e defende-la liberdade e a dignidade da persoa en toda a extensión das relacións humanas, e, sobre todo, fronte ós abusos do Poder. Disto despréndese que a Xustiza ten que estar entroncada no pobo, e que, pola súa propia natureza, ha estar ó servizo dese pobo e de tódolos cidadáns. Entre os dereitos do pobo e das persoas que a Xustiza ten que garantir, e, por suposto, ela mesma respectar, está o dereito á identidade persoal e colectiva, sendo unha das súas manifestacións o dereito a usa-la propia lingua; así o recoñece expresamente a Lei Orgánica do Poder Xudicial —artigo 231, e, asemade, a L. de N. —artigo 7— que, ademais, engade, no nº 3 de dito precepto: “A Xunta de Galicia promoverá, de acordo cos órganos correspondentes, a progresiva normalización do uso do galego na Administración de Xustiza”.

Neste marco legal: ¿cal é a realidade do proceso normalizador nas actuacións xudiciais?

Sendo certo que a meirande parte dos cidadáns galegos falan ou entenden o galego (constatouse xa o dato estatístico que fixa esta porcentaxe en 97).

Sendo certo que o galego é —no noso territorio— lingua cooficial, en plena igualdade co castelán.

Sendo certo que o galego é a nosa lingua propia.

Sendo certo que nas relacións xurídicas o problema do idioma reviste, se cabe, maior importancia que nas relacións entre os cidadáns e os restantes poderes públicos; así se infire:

- do específico carácter dos dereitos en conflito
- do escurantismo que, en demasía, rodea as actuacións xudiciais
- da necesidade de procurar das testemuñas e xusticiables a maior fiabilidade; fiabilidade que aparece vencellada á espontaneidade das súas manifestacións
- da imposibilidade de afondar con humanidade nos procesos xudiciais (cívís e criminais), se non hai fluidez comunicativa entre o Xuíz e o cidadán
- da salvagarda dos dereitos de defensa, constitucionalmente recoñecidos a todo xusticiable
- da parafernalia e escenografía ritual das que aparecen revestidas moitas das actuacións da Xustiza, e que xeran noxentas situacións psicolóxicas nos cidadáns
- e, xa que logo, da mesma natureza da Xustiza como servizo público.

Pese á certeza das premisas enumeradas, a Administración de Xustiza amosa unha faciana de grave insensibilidade —por non dicir de hostil belixerancia— ante o proceso de normalización do noso idioma; só podemos exceptuar —e isto é moi pouco— a actuación do Tribunal Superior de Xustiza co emprego exclusivo do galego por parte da súa Sala do Civil e do Penal, e, de xeito importante, polas Salas do Contencioso e do Social; así como as encomiables actuacións dalgún Xuíz, Maxistrado, Fiscal e algún que outro Letrado; mais todos eles abocados a loitar —e sufrir— contra a incompreensión, a insensibilidade e, incluso, a mofa de compañeiros, funcionarios e profesionais do Dereito.

A Xustiza que, polas ditas razóns, debiera ser unha Institución permeable á normalización, eis, por onde, continúa a arrastrar e a manter actitudes que caracterizaron por séculos unha concepción centralista do Estado, marxinando a nosa identidade histórica e descoñecendo o dereito fundamental da persoa, manifestándose así coma un Poder alleo ó Pobo.

Esgotada, dabondo, a paciencia de todos vostedes, quero rematar expresando unha persoal convicción: a lingua —a nosa lingua— é algo que está por riba de todo formalismo legal, máis alá da frialdade dun ordenamento xurídico; afíncase en algo trascendente: o SENTIMENTO. Lembro, neste intre, un debuxo que, en *Cousas da Vida*, plasmou Daniel CASTELAO con sinxeleza de trazos e co seu peculiar trasfondo ético: Un home traxeadado dicíalle a un labrego: “Yo no siento la necesidad de hablar en gallego”; o labrego respondeulle: “Esa necesidad non se sente no estómago”.

Este debuxo, duro e afiado na súa mensaxe, pero limpo de calquera ánimo magoante e férvido, só zumega a dor ante unha —por desgracia— viva realidade; pero cos azos dunha fervente esperanza cara a un futuro esplendoroso da nosa lingua.